

Svetlana Alekszijejics

Elhordott múltjaink

Fordította Iván Ildikó

Európa Könyvkiadó
Budapest, 2015

Tinkó Máté

**MEGALÁZOTTAK ÉS MEGSZOMORÍTOTTAK
– EGY KORSZAK KRÓNIKÁSA**

Svetlana Alekszijejics magyar fordításban megjelent munkáinak eddigi sorát (*A háború nem asszonyi dolog*, 1988; *Fiúk cinkkoporsóban*, 1996) tekintélyes, majd' hatszáz oldalas terjedelmével jelentősen bővíti *Elhordott múltjaink* című dokumentumanyaga, melynek itthoni kiadását – a második kötethez hasonlóan – az Európa Könyvkiadó vállalta magára. Népszerűségének ugrásszerű növekedéséhez nagyban hozzájárul, hogy a szerzőt 2015-ben irodalmi Nobel-díjjal ismerték el „többszólamú írásaiért, melyekben korunk szenvedésének és bátorságának állít emléket”. Az életmű negyedik darabja, amely szintén az úgynevezett „szovjet” ciklushoz tartozik, *Csernobili ima* címmel várhatóan 2016-ban kerül a nagyközönség elé, szintén az Európa Könyvkiadó gondozásában.

Ahhoz, hogy Alekszijejics szövegvilágának sajátosságait felszínre hozzassuk, elsősorban a műfaji és a tematikai keretek alapvető tisztázására van szükség. A szerző egyes kötetéhez fűzött kommentárjaiban, előszavaiban saját szerepéről is minduntalan véleményt formál. Hangsúlyozza, hogy őt kevéssé érdekli a szépirói affinitás és hajlam, inkább a dokumentarista elszántsága, a valóság megragadásának igénye hajtja és jellemzi – ezzel a riportregény, a magnós próza szociografikus hagyományait elevenítheti fel a magyar olvasóban. Jóllehet ennek a sze-

repnek az értelmezése nem feltétlenül kíván bonyolult irodalomelméleti előtanulmányokat, mindazonáltal az önpozicionálás érdekes aspektusokra mutat rá: mindez tulajdonképpen azon a prekoncepción nyugszik, miszerint az *oral history*, a privát emlékezet működésén keresztül valamiféle esszenciális tudáshoz juthatunk. Ehhez nélkülözhetetlenül hozzátartozik az egymással érintkezésbe kerülő szubjektumok (riporter és alanya) viszonyrendszere.

„Azok a könyvek, amelyeket én írok – sajátos jellegű prózát jelentenek: dokumentumot és egyszersmind az én korképeimet. Én a részleteket, az érzéseket nemcsak az egyes emberek életéből, hanem a kor levegőjéből, teréből, hangjaiból gyűjtöm össze. Én nem eszelek ki, nem találok ki semmit, hanem az anyagot a maga valóságában csoportosítom. Dokumentumok azok is, akik beszámolnak nekem, dokumentum vagyok jómagam is, mint saját világnézettel, érzéssel rendelkező ember.”¹ Az idézet nem épp ártatlan szöveggörnyezetben hangzott el; a szerző az 1993-as perben ezzel védekezett az őt ért vádakkal szemben. A vádatok korábbi interjúalanyai közül ketten koholták ellene, akik letagadták volna az időközben nyomtatásban is megjelent beszélgetés alkalmával mondottakat. Mindenesetre ez a kínos momentum is jól mutatja, hogy Alekszijejicsnek vállalnia kell, hogy valahol a köztes térben, valóság és fikció mezsgyéjén egyensúlyozva, a másoktól kölcsönzött, a feldolgozás folyamatában át- és megszerkesztett, ugyanakkor referenciálisan beazonosítható szövegrészekkel dolgozik, ám ezek – évekkel később visszaolvasva, kiragadva az interjú egykori atmoszférájának teréből – súlyosan sérthetik a történetek főszereplőinek identitását, nem beszélve a tágabb közösségről, amely meg- és akár elítéli azokat. Noha éppen ez az önmagában véve kockázatos tényező járul hozzá a felmutatott etikai álláspontok hitelesítéséhez azáltal, hogy azok képviselői a valósággal, az úgynevezett külvilággal is összetűzésbe kerülnek.

Alekszijejics témaválasztásai rendkívül szuggesztívek: szerinte az egyéni és a kollektív emlékezethez az egyéni és a kollektív traumákon át vezet az út. A trauma azonban nem önmagától válik az egész közösséget érintő megrázkódtatássá, hanem attól a módtól is, ahogyan azt reprezentálják: a nyelvi megformálástól, az érzelmi-indulati tényezőktől, amelyek az információ elhangzását kísérik, vagy épp annak elsik-

1 Per a Fiúk cinkkoporsóban ellen. *A per krónikája. Az 1993. december 8-i utolsó tárgyalás gyorsírási jegyzőkönyvéből* = Svetlana ALEKSZIJEVICS, *Fiúk cinkkoporsóban*, Európa, Budapest, 1999, 323.

kadását magyarázzák. A beszélő ugyanis bizonyos körülmények okán olykor hirtelen hallgatásra kényszerül: „Hamarosan belepusztulok abba, amit elmesélek. Miért is mondom el? Rajtam ez egyáltalán nem segít. Maga megírja... megjelenik... A jó emberek elolvassák, és sírdogálnak rajta egy kicsit, a rosszak meg... a fontos emberek... ők úgysem olvasák majd. Minek is tennék?” (508)

Pacifista meggyőződéséhez a végsőkig ragaszkodva az író sűrűn kerül konfliktusba a hatalommal, így juttatva érvényre szubjektív világnézetét, amely mindenekelőtt a kisemberek szócsöveként az alulnézetből szemlélt történelemírás lehetőségeit foglalja magában. A II. világháború hosszú ideig láthatatlanul maradt női szereplőit, majd az Afganisztánt megszálló szovjet csapatok katonáit és családtagjaikat megszólitó műveihez képest az *Elhordott múltjaink* szélesebb horizontot nyit meg: a családokban, mikroközösségekben továbbélő szovjet múlt, a nem kevés iróniával „homo sovieticus”-ként aposztrofált ember vonzásait és választásait pásztázza az oroszországi rendszerváltástól napjainkig.

Említésre méltó, hogy Alekszijejics a nyilvános és a privát térben megnyilatkozni kész beszélőnek egyaránt nagy figyelmet szentel: a fejzetek visszatérő helyszíne egyfelől az utca formális, másfelől a konyha informális közege. Bár szociálisan érzékeny húrokat pendít meg a szerző, ezeket nem feszíti túl, nem teszi kizárólagossá a munkásosztály vagy a kisebbségek perspektíváját, noha kétségkívül őket helyezi a fókuszba. Az alapvetően komor színezetű interjúk mellett Alekszijejics néhány kvázi sikertörténetről is számot ad. Ám ezek „a kivétel erősíti a szabályt” elvén inkább elmélyítik az olvasóban keltett válságérzetet. A dinamikájában lüktető, terjedelme ellenére is feszes szövegstruktúra mindenekelőtt montázstechnikájában éri el belletrisztikai hatását: mintha az olvasónak a riport készítőjével egyetemben kellene alámerülnie egy bizonytalan közegű térbe, ahol az egymáshoz tapadó beszéd-foszlányok nyomasztó sokszínűsége uralkodik. Erre kiváló példa, ahogy könyve lapjain a május elsejei „vörös” felvonulásról tudósít Alekszijejics. Fájdalmasan ismerős lehet a kommunista ideológiai lózung mentén képződő beszéd-töredékek indulatisága, valamint a velük szemben állók gyalázkodó kritikája is a 20. század Közép- és Kelet-Európa szovjetrendszereiben szocializálódott, vagy azokkal bármilyen módon érintkező olvasó számára. Ebből a fülsiketítő, polifonikus zajból nehéz kivenni a nyelvi üzenetek tulajdonképpeni lényegét, amely a jelek szemantikává rendeződő struktúráját, az értelem megképződését hivatott létrehozni – többnyire sikertelenül.

„– Temessétek már el Lenint, de minden csinnadratta nélkül!
– Amerikai lakájok! Miért árultátok el a hazát?
– Bolondok vagytok ti, öregem...
– Jelcin és a bandája mindenünket ellopták. Igyatok csak! Tollasodjatok! Előbb-utóbb ennek úgyis vége lesz...”

– Talán nem merik nyíltan kimondani a nép előtt, hogy kapitalizmust építünk? Mindenki kész fegyvert fogni, még az én háziasszony anyám is!

– Hasznos dolog a szurony, de kényelmetlen rajta ülni.

– Én tankokkal hajtanék át az átkozott burzsujokon!

– A kommunizmust egy Marx nevű zsidó találta ki!

– Csak egyvalaki menthetne meg minket – Sztálin elvtárs. Ha két napra visszajöhetne hozzánk... Agyonlövetné az egész bagázst, aztán hadd menjen, nyugodjon tovább a sírban” (41).

A mindennapi élet különböző színtereihez való viszony kettősségek – ambivalenciák, paradoxonok – révén jut kifejezésre. A hamis nosztalgia vaskos sztereotípiák, túlzó általánosítások mentén konstruálódik meg. Hangsúlyos, hogy a jelenben élő múlt továbbcipelésével a „ma embere” sem képes túllendülni a totalitarizáló megrögzöttségeken, amelyek a struktúraváltással sem iktatódtak ki, sőt ezek a szerepkonfliktusok fő okozói. A politikai beszédmód által hegemonia alá vont tömeggondolkodás, a személyi kultusz iránti igény is alakítója mindennek. E beszédmódokra jellemző, hogy a fókuszba helyezett politikai szereplők karaktereit homogenizálják, így kerülhet egymás mellé a hatalom gyűjtőfogalmaként, mintegy hívószavaként Lenin, Sztálin és/vagy Putyin alakja. A másik jellemző és megkerülhetetlen tényező az elmagányosodás érzése, amely a közösségképző szovjet ideológia ellenében vagy érdekében hat. A demokratizálódással olyan társadalmi igazságtalanságok, példának okáért a mélyszegénység kialakulása vált láthatóvá, melyek addig ismeretlen vagy rejtett, tabuizált fogalomként a háttérbe voltak szoríthatók: „Aztán mindenki rájött, hogy a demokraták is jól akarnak élni. Velünk már nem is törődnek. Az ember egy porszem... A nép újra a kommunistákhoz szegődött... alattuk senkinek se voltak milliárdjai, de mindenkinek volt valamije, és ebből mindenre futotta. Mindenki embernek érezte magát. Én is olyan voltam, mint mindenki más” (518).

A kapitalista versenyszféra és az ahhoz szorosan kapcsolódó frazeológia elterjedésével a társadalom azon rétegei kerültek kétségbeesztő helyzetbe, akik évtizedeken át abban a hitben éltek, hogy a paternalista

állam gondjaira bízva tervezhetik jövőjüket. Ennélfogva a különféle narratívákban a rendszerváltás körüli bizonytalanságok, az 1991-es puccskísérlet és az azt övező zavargások, a Gorbacsov előidézte és Jelcin által több-kevesebb sikerrel végigvitt tranzitkorszak töréspontokként jelölődnek meg, és sokan belőlük származtatják az egyéni hanyatlástörténeteket. Az egyéneken eluralkodó agónia a jövőtervezés helyett a semmi felé mutat: „Mára már kevés könnyem maradt. Én magam is csodálkozom, mennyire nem érdekel semmi. Se a halál, se az élet. Se a rossz emberek, se a jók. Köpök rá... Ha nem vagy kedves a sorsnak, nincs mit tenned. Ami meg van írva, azt nem kerülöd el...” (500)

Talán nem vállalok nagy kockázatot azzal, ha az egymással feleselő, egymásra rétegződő elbeszélések talán legsarkalatosabb és legizgalmasabb pontjának a bűn és a bűnhődés kérdéskörét, azok „elhordóinak”, azaz hóhérnak és áldozatnak a korrelációját tartom. A kötetben végighúzódik ez a probléma, és meglátásom szerint Alekszijevis is csak bajlódik azzal, hogy lezárhassa a szétszalazhatatlanul összetett kérdéskört: „Azt hiszitek, az egészet a félelem tartja fenn? A karhatalom és a gumibot? A hóhér és az áldozat néha szövetséget kötnek. Ez még a kommunista időkből maradt ránk. Van egy hallgatóságos megállapodás. Egy szerződés. Egy nagy mutyi. Az emberek mind tudnak róla, de hallgatnak. [...] Az egyik ver, a másik hazugságot ír az újságban, a harmadik a letartóztatásokat intézi, ítéleteket hoz. A sztálini gépezet beindításához nem is kell sok” (570–571).

Szvetlana Alekszijevis kötetének megjelenését, a benne elhangzottakért vállalt felelősségét, szerzői magatartását és bátorságát csak és kizárólag üdvözölni lehet, ugyanakkor ez a szövegtest a megkomponált, szuggesztíven összefésült monológok és párbeszédok ellenére sem igazán értékelhető szépirodalmi produktumként. Egy még lezáratlan posztkommunista korszak fontos és hiteles krónikása lép itt színre a felfokozott nemzetközi-aktuálpolitikai helyzetben. S egyre inkább úgy tűnik, nem szabad megleggedni a demokrácia erényei és következtességei iránti józan igény parlamenti keretek közé szorított, felülről jövő irányításával, arról a hétköznapi, emberarcú világot is folyton kérdeznünk kell, emlékeztetnünk és emlékeznünk arra, mit akarunk elkerülni, mit megvalósítani a civilizált társadalmi tér keretein belül. Az *Elhordott múltjaink* ebbe a diskurzusba épül, a poszttotalitárius társadalmaknak görbe tükröt nyújtva, a „megaláztak és megszorítottak” sorsközösségébe tekintve.

Petru Cimpoeșu

Simion, a panelszent

Fordította Szócs Imre

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2015

Demény Péter

LIFTES SIMEON

Amikor először – és természetesen románul – olvastam Petru Cimpoeșu regényét, a *Simion liftnicult*, valósággal rajongtam érte. Olyan jellegű áradó fantáziát, az alakoknak azt a televényét találtam benne, mint Ștefan Bănuțescu *A milliomos könyve*ben (magyarul 2011-ben jelent meg a csíkszeredai Bookart Kiadónál), csak nem annyira képzeletbeli környezetben. *A milliomos könyve* Metropolisban játszódik, egy fiktív kisvárosban, alakjai között a Vörös Kancát éppúgy megtaláljuk, mint azt a betyárt, aki a Duna egyik szigetének mocsarában él, teknőcökre lépegetve közlekedik, és egyedül ő tudja az „útvonalat” – a *Simion, a panelszent* színhelye azonban a nagyon is valóságos Bákó nevű kisváros, Románia keleti részén, a Moldva nevű egykori fejedelemségben; a kisváros a csángók révén lehet ismerős a magyar olvasó számára.

De hát mi is az, hogy fiktív, mi is az, hogy valóságos? Egy várost a történetei tesznek várossá, melyek persze épületekhez, terekhez, utcákhoz, negyedekhez, templomokhoz, várfalakhoz, udvarokhoz, és ebben az esetben elsősorban: tömbházakhoz kötődnek. Vagy panelházakhoz, ahogy vesszük. Mert ez ugyan nagyon érthető egy magyarországi olvasó számára, mi azonban, Románia lakói, *blokkok*ban nevelkedtünk, és ez, mint a nyelv minden eleme, hozzátartozik az igazságunkhoz. A mai napig irritál a „gimnázium” szó, hiszen én líceumba jártam, és